

روز مهرورزی به زن در کانون خانواده ایرانی

علی آنی زاده^۱

چکیده

پسندیده‌ترین بنیان نزد خداوند، خانواده است و مهرورزی بنیان و شالوده آن را تشکیل می‌دهد و ثبات و تداوم آن را تضمین می‌کند. طیف معنایی مهرورزی خانواده با توجه به متغیرهای مختلفی از ناز و نوازش تا تکریم، در یک پیوستار تداوم دارد. روز مهرورزی در خانواده از جمله مناسبت‌هایی است که در کشورهای مختلف گرامی داشته می‌شود. ایران پیش از اسلام، سپندارمذ را به عنوان روز مهرورزی به زن در تقویم داشت. امروزه نیز روز اوّل ذی‌الحجه سالروز ازدواج حضرت علی علیه السلام و فاطمه (سلام الله علیها) (سال ۲ هجری قمری) به عنوان روز ازدواج و خانواده معرفی شده است. بررسی این مناسبت‌ها در بسته فرهنگی ایران نشان می‌دهد خانواده از جایگاه رفیعی در میان مردم برخوردار است و بویژه در گذشته اعضای خانواده از هر فرصتی برای نکوداشت کانون خانواده بهره می‌گرفتند.

کلیدواژه‌ها: خانواده، سپندارمذ، روز مادر، روز زن، سالروز ازدواج

حضرت علی علیه السلام و حضرت فاطمه (سلام الله علیها)

---

۱. کارشناسی ارشد آموزش زبان فارسی و پژوهشگر واحد فرهنگ مردم مرکز تحقیقات صداوسیما،
anizadehali@yahoo.com

مقدمه

انسان‌ها براساس سرشت و در ذات خود، به انس و الفت با دیگران، مصاحبت، همراهی و همراز شدن با آنان نیاز دارند و خانواده نهادی است که به این نیاز فطری بشر به صورت طبیعی، عمیق و آرام‌بخش پاسخ می‌دهد. از این رو ازدواج سبب رشد و تکامل زوجین و باعث استحکام بنیان خانواده می‌شود. در اسلام، به خانواده به عنوان واحدی بنیادی نگریسته می‌شود که براساس پیمانی الهی شکل می‌گیرد و بر پایه‌های عدالت، محبت و پرهیزگاری استوار است و این محورها نمایانگر اصول سه‌گانه حقوق، عاطفه و تقوا هستند.

بنابر روایات، ازدواج در دین مبین اسلام پیامدهای گوناگون فردی (برآوردن غریزه جنسی، تکامل رفتاری، آرامش روحی و بهبود وضع اقتصادی) و اجتماعی (افزایش قدرت جامعه، بنا نهادن نخستین آموزشگاه، پاسداری از سنت‌های اجتماعی، پیشرفت اقتصادی، حفظ ایمان و کاهش بزهکاری در جامعه) دارد. در اسلام وظایف بی‌شماری برای همسران نسبت به یکدیگر برشمرده شده است که مهم‌ترین آن، اکرام و محبت نسبت به همدیگر است. از نظر اسلام، زن همانند امانتی الهی در دست شوهر قلمداد می‌شود که شوهر باید آن را گرامی و دوست بدارد. اظهار مهر و محبت به همسر و آزار نرساندن به او آنقدر مهم است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آزار رساندن به زن را سبب نپذیرفته شدن نماز و روزه و کار نیک مرد معرفی می‌کند. حضرت علی علیه السلام در نامه‌ای به امام حسن علیه السلام می‌فرماید: «زن دسته ریحانه (ظریف) است، نه قهرمان.» این سخن بدان معناست که رفتار و کردار مرد نسبت به همسرش باید مانند رفتار با یک دسته گل باشد.

در اغلب کشورها، مناسبت‌هایی برای مهرورزی و پاسداشت عشق به زن وجود دارد. در کشورهایی با تمدن دیرینه، این آیین و مناسبت اغلب از اسطوره‌ها و باورهای کهن آن تمدن سرچشمه می‌گیرد؛ چنان که پیدایش و

روز مهرورزی به زن در کانون خانواده ایرانی ❖ ۱۹۳

وجه تسمیه آن، صورتی افسانه‌ای می‌یابد و هاله‌ای رمزآلود گرد آن را می‌گیرد. به طور مثال تمدن کهن چین، روزی با عنوان «شب هفت‌ها» دارد؛ مطابق افسانه‌ای چینی، پسر گاوچران و دختر بافنده‌ای در هفتمین روز هفتمین ماه از تقویم قمری در آسمان یکدیگر را ملاقات می‌کنند و «روز عشق» یا «شب هفت‌ها» را بنا می‌نهند. در ژاپن نیز روایتی از این افسانه، با اندکی تفاوت وجود دارد که از آن با نام «تاناباتا» یاد می‌شود. این روز برابر با هفتم ژوئیه تقویم خورشیدی است. در کشور مصر نیز، چهارم نوامبر هر سال به عنوان «روز عشق» جشن گرفته می‌شود. در کره جنوبی هم یازده دسامبر هر سال به عنوان روز عشق و روزی جشن گرفته می‌شود که در آن، همسران هدایایی به یکدیگر تقدیم می‌کنند. (پایگاه اطلاع‌رسانی ویکی‌پدیا: واژه روز عشق)

سپندارمذ روز مهرورزی خانواده در فرهنگ ایرانی

بنابر گاهشماری گذشته ایرانی، به جز دوازده ماه که هر یک نام ویژه‌ای داشتند، هر روز در هر ماه نیز نام معینی داشت که دوازده روز آن از نام ماه‌ها گرفته شده بود. هرگاه ماه و روز همنام مقارن می‌شد، آن را جشن می‌گرفتند؛ مانند جشن مهرگان که در مهرماه و در روز مهر یعنی شانزدهم برگزار می‌شد. زیرا شانزدهم هر ماه، روز مهر نام داشت. بنابراین، جشن اسفندگان بنابر گاهشماری گذشته ایرانی، در پنجم اسفندماه برگزار می‌شد، زیرا روز پنجم ماه سپندارمذ یا اسفند نام داشت «پس با احتساب پنجه دزدیده یا پنجه مستترقه در تطبیق گاهشماری گذشته با تقویم امروزی، پنجم هر ماه مصادف سی‌ام ماه قبل در گاهشماری کنونی به حساب می‌آمد.» (جعفری‌قنواتی، ۱۳۸۵: ۸۴) از آنجا که سپندارمذ در فرهنگ اوستایی، نام یکی از امشاسپندان^۱ است که در

---

۱. امشاسپندان یا امشَه سپنته جمع امشاسپند است که امشاسپند و امهوسپند نیز گفته‌اند. امشاسپندان از صفات پاک اهورامزدا هستند. این واژه به معنی جاودان پاک یا مقدسان بی‌مرگ یا نامیران فزونی‌بخش است. امشاسپندان شش فروزه اهورامزدا هستند که هر کدام دارای مفهومی است که بخشی از عظمت

گروه سه‌گانه امشاسپند بانوان جای دارد و از دوستداران بردباری و باروری است، جشن سپندارمذ نیز جشن گرامیداشت زمین و زن و روز مهرورزی به مظاهر مهر و فروتنی است. از این جشن با نام‌هایی همچون «جشن زنان»، «مردگیران» و «مزدگیران» نیز یاد شده است. (پایگاه اطلاع‌رسانی ویکی‌پدیا: واژه سپندارمذ)

آثارالباقیه ابوریحان بیرونی، از قدیمی‌ترین کتاب‌هایی است که به وجود این آیین اشاره کرده است: «اسفندارمذ ماه، روز پنجم آن روز اسفندارمذ است و برای اتفاق دو نام آن را چنین نامیده‌اند و معنای آن عقل و حلم است. در گذشته، این ماه بویژه این روز، «عید زنان» بوده و در این عید، مردان به زنان بخشش می‌کردند. هنوز این رسم در نقاطی از اصفهان و ری و برخی شهرهای دیگر باقی مانده و به آن مردگیران می‌گویند.» نامیدن روز پنجم هر ماه به نام ایزدبانو و گرامی داشتن آن در اسفند ماه و برگزاری جشن سپندارمذگان نشان از ارجمندی و توجه ویژه به جایگاه زنان در تاریخ و فرهنگ ایرانی است. (قنواتی، پیشین: ۸۴)

برخی پژوهشگران جشن اسفندی یا اسپندی را که امروزه در برخی نقاط ایران بویژه نقاط کویر مرکزی ایران (کاشان و ...) برگزار می‌شود و تا چندی پیش از گستردگی بیشتری برخوردار بود، یادگار جشن سپندارمذگان می‌دانند و شباهت‌های آیینی بسیاری را برای این دو برشمرده‌اند. از جمله، شباهت در نام، هدیه دادن به زنان، نوشتن افسون به منظور مصون ماندن از گزند و نامیدن این جشن به نام جشن رعیتی و شادمانی دهقانان به سان شادمانی اسپندارمذ از کشت و کار بر روی زمین و پرورش چهارپایان است (همان: ۸۶). هر چند برخی دیگر از پژوهشگران از جمله سیدابوالقاسم انجوی شیرازی این رسم را بازمانده از «جشن بهمنجنه» دانسته‌اند و زمان و وقت برگزاری و شباهت آش

خداوند یکتا را به آرامی می‌شناسانند. مطابق باورهای مذهبی زرتشتی، امشاسپندان، خداوند را در زمین برای گسترش صلح و عدالت یاری می‌کنند. (پایگاه اطلاع‌رسانی ویکی‌پدیا: واژه امشاسپندان)

اسفندی با دیگ بهمنجنه را دلیل آن ذکر کرده‌اند. به هر حال آنچه امروز از آن به عنوان جشن اسفندی یاد می‌شود، نمادی از مهرورزی همسران در کانون خانواده است. این جشن در اغلب نقاط در ۲۵ بهمن و در برخی نقاط از جمله میگون، در ۱۵ اسفند و در یزد و بیدک آباده در روز اول اسفند برگزار می‌شود. این جشن با باورهای مردم گره خورده است و با آیین‌های ویژه‌ای اجرا می‌شود. آیین‌هایی که ردپای آن را در آیین‌های نوروز، چهارشنبه‌سوری، پنجه و دیگر جشن‌های زمستانی که مقدمه آیین‌های بهاری است، می‌توان سراغ گرفت. از جمله:

۱. از چند روز مانده به این روز، خانه‌تکانی می‌کنند. در این روز حمام می‌روند و لباس پاکیزه به تن می‌کنند. (انجوی شیرازی، ۱۳۷۹: ۷۵)
۲. مردم در این روز معتقدند که اجاق و چراغ خانه باید روشن باشد. از این رو، دو طرف ورودی خانه را با شمع روشن می‌کنند و به طور معمول پلو بار می‌گذارند و آتش اسفندی می‌پزند. همچنین در شهرهای محلات و جاسب مقداری مرغ^۱ و علف بالای در خانه‌شان می‌گذارند.
۳. به قدم خیر در این روز معتقدند از این رو دوست دارند در خانه‌شان به روی آدم‌های خوش‌نیت، متدین و خوش‌بین گشوده شود.
۴. اعضای خانواده‌ها در بیدک آباده اغلب در شب اول اسفند در خانه و در کنار یکدیگر می‌مانند و این روز را جشن می‌گیرند. (دانشور، آباده، ۱۳۴۶)
۵. مردم کاشان در شب اسفند، پس از صرف شام، دیوان حافظ به دست می‌گیرند و پدر تفأل می‌زند. (عزیزی، کاشان، ۱۳۴۶)
۶. در واران جاسب در شب اسفندی، قصه اسفندیار و اهرمن و بهمن باز گفته می‌شود (انجوی شیرازی، ۱۳۷۹: ۷۸). این قصه در آیین سبزه‌گذاری بر بالای در خانه‌ها جلوه کرده است، زیرا مردم می‌گفتند که در شب اسفند،

اسفندارمذ رویین تن با اسب، به یکایک خانه‌ها سر می‌زند و اسب او از سبزی‌های سر در خانه‌ها می‌خورد. (همان: ۷۴)

۷. در شب اسفند، سفره هفت‌سین می‌انداختند و آیاتی را که با حرف سین شروع شده بود، می‌خواندند. (لواشی، کاشان، ۱۳۴۶)

۸. مردم کاشان، غروب بیست و پنجم بهمن با تن و لباس پاک، سینی حلوا، مقداری میوه آونگ^۱ کرده و یک گلاب‌پاش به دست می‌گیرند و بر سر مزار رفتگان خود می‌روند و پس از ذکر فاتحه و خیرات به خانه بازمی‌گردند (انجوی شیرازی، پیشین: ۱۴۱). مردم خور یزد نیز «آش ژرّه» می‌پختند و بر سر مزار اموات تقسیم می‌کردند و مزار را با آب و گل سرخ و آویشن غبارروبی می‌کردند. (استوار، یزد، ۱۳۴۶)

۹. در این شب قصه‌ای به نام «بابازال»^۲ را که شبیه «قصه پیرزن و عمو نوروز» بود، روایت می‌کردند. (انجوی شیرازی، پیشین: ۱۴۳)

۱۰. در کاشان در شب اسفند، استادکاران قاللیاف به کارگران خود مقداری برنج، روغن و یک ماهی دودی هدیه می‌دادند. (اردلان، کاشان، ۱۳۴۶)

۱۱. شاگردان مکتبخانه نیز در این روز برای ملای مکتبخانه هدیه‌ای به عنوان اسفندی می‌فرستادند که شامل یک چارک برنج، ۲۰ سیر روغن

۱. میوه بندان. عمل آویختن میوه‌ها مثل انگور و سیب و انار به سقف تا به زمستان تازه ماند. (دهخدا، ذیل میوه‌بندان)

۲. بابازال پیرمردی بود که سنش از هشتاد سال بیشتر بود. او عصا به دست به خانه اهالی می‌آمد و برای کسانی که شاد و خرم بودند، دعا می‌کرد و کسانی را هم که ثروتمند بودند دعا می‌کرد که خدا ثروت آنان را زیاده‌تر کند. ثروتمندان از آمدن بابازال خوشحال می‌شدند، زیرا بابازال، ثروتمندان را هم دوست داشت. بابازال زنی داشت که با او قهر کرده بود. این زن در شب اسفند پلو می‌پخت و در انتظار بابازال می‌نشست تا اینکه خوابش می‌برد. آن وقت بابازال می‌آمد و پلو را می‌خورد و برمی‌گشت. زن که از خواب بیدار می‌شد و می‌دید دیگ خالی است، تا اسفند ماه آینده همچنان غمگین و افسرده می‌ماند. معمولاً راویان در ادامه قصه می‌گفتند که اگر این زن، شوهرش را ببیند، زندگی مردم دنیا به آخر می‌رسد. (انجوی شیرازی، ۱۳۷۹: ۱۴۲ و ۱۴۳)

کرمانشاه، قند، چای و آرد بود (فرج‌اللهی، کاشان، ۱۳۴۶). امروزه در برخی نقاط برای مستخدم مدرسه اسفندی فرستاده می‌شود. (همان)

۱۲. مردم بر این باورند که در شب اسفندی باید خوشحال و با یکدیگر مهربان باشند و اگر کسی ناراحت شود تا اسفند سال دیگر ناراحت باقی می‌ماند. (زرین‌کلاه، کاشان، ۱۳۴۶)

۱۳. این جشن، جشن برکت‌افزایی و زایش برای دامداران و دهقانان بود. این مهم را در ترانه‌های کودکانه‌ای که در این شب خوانده می‌شود، می‌توان بازیافت. برای مثال، در روستای دهریزه کاشان در شب اسفند، بچه‌ها پس از صرف شام گرد هم می‌آمدند، گروه گروه می‌شدند و برای هر گروه یک رئیس انتخاب می‌کردند. بعد به در خانه‌ها می‌رفتند و سردسته این ترانه را می‌خواند:

امشب شب اسفنده	زاییدن گوسفنده
نارنج طرف فینه	جوز قند چه شیرینه
مشهدی علی نمازی	از قروش‌های درازی
وردار بیار خرد کنیم	قسمت بچه‌ها کنیم
تا بچه‌ها راضی شوند	از در خونه راهی شوند
دونه به دونه	عروس به بالاخونه
مجمعه را هفت رنگ کن	زودی بیار در خونه

به سلامتی صاحب خونه

سپس صاحبخانه هدیه‌ای به بچه‌ها می‌داد. اگر صاحبخانه چیزی به کودکان نمی‌داد، آنها یک‌صدا در هجو او می‌خواندند:

پَرِکِه پر از زغاله
صاحبخونه شغاله

(احمدی، کاشان، ۱۳۵۱)

۱۴. همچنین روز اسفندی، روز نوعید خانواده‌های عزادار بود و مردم با بازدید از آنها و روشن کردن اجاق خانه، آنها را از عزا بیرون می‌آوردند. (انجوی شیرازی، پیشین: ۱۵۶)

۱۵. در این جشن، بازی‌های سنتی رونق ویژه‌ای داشت. یکی از بازی‌هایی که تنها در این روز اجرا می‌شد و نماد باروری و ثمربخشی بود، «لال بازی» بود. این بازی در میگون در شب اسفندی (۱۵ اسفند) چنین برگزار می‌شد: دونفر از اهالی به خارج ده می‌رفتند، از درخت مراد ترکه‌هایی دو متری و چند چوب کوچک جدا می‌کردند و نمایش «لال بازی» را اجرا می‌کردند. یکی که ترکه بلندی به دست داشت، نقش لال را به عهده می‌گرفت و دیگری توبره‌ای به دوش می‌گرفت و چوب را با توبره حمل می‌کرد. لال و همراهش به راه می‌افتادند، به در خانه‌ها می‌رفتند و در می‌زدند. لال با ترکه به افراد می‌زد زیرا مردم می‌گفتند که چوب لال به هر که بخورد، خوب می‌شود، به هر درختی بخورد، میوه می‌دهد و به گاو و گوسفند مریض بخورد، بهبود می‌یابد. (محمّدی، میگون، ۱۳۴۸)

۱۶. در آیین اسفندی، خانواده و تعامل و مهربانی با اعضای خانواده مورد تأکید قرار می‌گرفت. عمده این توجهات نیز درباره نقش محوری زن در خانواده بود. به همین دلیل آیین‌های ویژه‌ای برای گرامیداشت مقام زن برگزار می‌شد:

۱-۱۶. گسترده‌ترین آیین این جشن، هدیه فرستادن برای دختران طلب‌کرده (نامزد) و نشان‌کرده بود. هدیه فرستادن با توجه به وضع مالی و پایگاه خانوادگی عروس و داماد با کیفیت‌های گوناگونی انجام می‌گرفت. در این شب، دختران شوهرکرده نیز مورد عنایت خانواده پدری قرار می‌گرفتند. برای مثال، در میگون، پدر و مادر برای دختران شوهر کرده‌شان، هدیه اسفندی می‌فرستادند و اگر پدر خانواده فوت کرده بود، این وظیفه را برادر یا مادر دختر به عهده می‌گرفت. هدیه اسفندی شامل یک سینی حاوی گردو، نان،

شیرینی، پارچه، صابون و یک بشقاب پلو بود. این رسم تا زمان حیات دختر از سوی خانواده‌اش برگزار می‌شد. (مهدوی، میگون، ۱۳۵۱)

۱۶-۲. جشن اسفندی، جشن عشق‌ورزی همسران است و ابراز این عشق علاوه بر دادن هدیه، با دعا و طلب سلامتی برای یکدیگر همراه می‌شد. برای مثال، در دره میانه سفلی همدان، شب اسفند همه اعضای خانواده هر طور شده دور هم جمع می‌شدند. زن خانه به تعداد افراد خانواده یک دانه اسفند نشکسته در بشقاب می‌گذاشت. منقل آتشی را هم حاضر می‌کرد و آن را جلوی همسرش می‌گرفت و می‌گفت:

عزیزم امشو اوّل ماه اسفنده اسفند چّقون اسفنده

اسفندت بچقون

اوّل مرد خانه و بعد به ترتیب، اعضای خانواده اسفند خود را می‌شکستند و زن خانه، اسفندهای شکسته را روی آتش منقل می‌ریخت و می‌خواند:

اسفند اسفند دونه اسفند صد و سی دونه

زن و مرد جوونه از خویش تا بیگونه

هر که چشمش و شوورم بشوئه چشمش دراز لونه

شوهر هم دست خود را روی دود اسفند می‌گرفت و با ذکر صلوات دست‌هایش را به صورت خود می‌مالید. مادر این کار را برای خود و دیگر اعضای خانه انجام می‌داد و همین شعر را می‌خواند. حتی برای سلامتی احشام نیز این کار را انجام می‌دادند. (قنبرعلی، ملایر، ۱۳۴۹)

۱۶-۳. در شب اسفندی اگر زنی دختری به دنیا می‌آورد او را خجسته می‌دانستند و به فال نیک می‌گرفتند و باعث افزونی رزق و روزی خانواده می‌شمردند. (انجوی شیرازی، پیشین: ۷۶)

۱۶-۴. از آنجا که جشن اسفندی، جشن مردگیران هم نامیده می‌شد، بسیاری از امور در این روز به اختیار زنان اجرا می‌شد. زنان در گذشته با توجه به محدودیت‌های اجتماعی آن روزگار در روز اسفندی از آزادی قابل توجهی

۲۰۰ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

برخوردار بودند. برای مثال، دختران و زنان محلات، در گذشته، از فردای شب اسفند تا عید نوروز، به محلی به نام «کوچه ماروا» (یعنی کوچه به فال نیک گرفتن) می‌رفتند و در آنجا به انواع و اقسام بازی‌ها مشغول و سرگرم می‌شدند، بویژه به تاب‌بازی و بازی «گذر گذر» می‌پرداختند و به شادی مشغول می‌شدند. این خرمی و شادی، در خلوت زنانه و بدون حضور مردان صورت می‌گرفت. (همان: ۷۷)

۱۶-۵. این جشن روز آسودگی و راحتی زنان بود. در محلات، یک روز بعد از اسفندی، روز «برادر اسفند» نامیده می‌شد. در این روز زن‌ها و دخترهایی که برادر داشتند، به مهمانی برادرشان می‌رفتند و تا روز بعد آنجا می‌ماندند، زیرا بر این باور بودند هر کس برادر دارد، نباید روز اول اسفند کار بکند.

۱۶-۶. از دیگر فرصت‌هایی که در این شب برای خلوت زنان وجود داشت، رشتن رشته عمر بود. در این شب مانند شب عید، زنان یزدی گرد هم می‌آمدند و تا صبح پنبه می‌ریسیدند، زنان در حین چرخ‌ریسی آش جو بار می‌گذاشتند، اشعاری از حافظ می‌خواندند و تا صبح به امید طول عمر و آینده‌ای روشن سعی می‌کردند تمام پنبه‌ها ریسه شود. (موسوی، یزد، ۱۳۵۲)

سالروز ازدواج حضرت علی علیه السلام و فاطمه (سلام الله علیها)؛ روز ازدواج و خانواده

یکی از روزهای مهرورزی در ایران که در سال‌های اخیر بسیار بر آن تأکید می‌شود، سالروز ازدواج حضرت فاطمه (سلام الله علیها) و حضرت علی علیه السلام در روز اوّل ذی‌الحجه است. علت این نامگذاری، ویژگی‌های این پیوند آسمانی بود:

۱. ملاک ازدواج، پول و ثروت نبود، بلکه معنویت و تأیید از جانب خداوند، ملاک و معیار قرار گرفته بود. زیرا پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خواستگاری متمولینی

روز مهرورزی به زن در کانون خانواده ایرانی ❖ ۲۰۱

چون عبدالرحمن بن عوف^۱ را نپذیرفت و هرگاه بزرگی نزد پیامبر ﷺ برای خواستگاری حضرت فاطمه (سلام الله علیها) می آمد ایشان می فرمودند:

«امرها الی ربها ان شاء ان یزوجها زوجها.»

«امر ازدواج فاطمه به دست خداست. اگر خدا بخواهد که او را شوهر دهد،

خود چنین می کند.»

گاهی نیز می فرمودند:

«انی انتظر بها القضا.»

«همانا من در امر ازدواج فاطمه، منتظر قضا و فرمان الهی هستم.»

(حبیب نژاد، ۱۳۸۱: ۸۸ و ۸۹ به نقل از بحارالانوار)

۲. مهریه حضرت فاطمه (سلام الله علیها) متناسب و به اندازه وسع حضرت

علی علیه السلام بود؛ به گونه ای که عندالمطالبه بودن آن حتمی بود. در بسیاری از کتب

از جمله در «ناسخ التواریخ» آمده است که به هنگام خواستگاری، پیامبر ﷺ از

حضرت علی علیه السلام پرسیدند: «آیا چیزی داری که با آن، شما را به ازدواج هم

در آورم؟» علی علیه السلام گفتند: «پدر و مادرم به فدایت! چیزی از من بر تو پوشیده

نیست، تنها یک شمشیر، یک سپر و یک شتر دارم که با آن آب کشی می کنم.»

پیامبر ﷺ فرمودند: «یا علی! از شمشیرت بی نیاز نیستی، چون با آن در راه خدا

جهاد می کنی و دشمنان خدا را می کشی، با شتر نیز نخلستان را آب می دهی و

با آن، مسافرت می کنی و روزی اهل خانه ات را فراهم می سازی. سپر را

می پذیرم؛ آن را بفروش و نزد من آی.»

۳. جهیزیه و ولیمه این پیوند نیز بسیار ساده بود و همه مخارج عروسی از

فروش «حطیمیه» - سپر آن حضرت - تأمین شد. روایت است که سپر به ۵۰۰

درهم فروخته شد و امام علیه السلام پول حاصل از فروش سپر را نزد پیامبر ﷺ آوردند.

۱. عبدالرحمن بن عوف یکی از سرمایه داران زمان خود بود و وقتی به خواستگاری فاطمه

زهر (سلام الله علیها) رفت، صد بار شتر با باری از پارچه های گرانبهای مصری به همراه ده هزار دینار

طلا را به عنوان مهریه حضرت فاطمه (سلام الله علیها) پیشنهاد کرد.

۲۰۲ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

ایشان نیز پول را سه بخش کردند، بخشی برای خرید جهیزیه^۱، بخشی برای خرید عطر و بوی خوش شب عروسی و بخشی دیگر برای غذای ولیمه^۲ عروسی به کناری نهاده شد. (همان: ۱۰۳-۸۸)

امروز این روز عزیز در تقویم جمهوری اسلامی ایران به نام «روز خانواده ازدواج» نام گرفته است. بسیاری از جشن‌های ازدواج دانشجویی که از سوی نهاد رهبری و دیگر نهادهای دولتی برگزار می‌شود، در این روز خجسته است. نکته جالب در ارتباط با این روز آنکه به پیشنهاد سازمان ملی جوانان وقت و با توافق وزارت دادگستری، مقرر گردید از سال ۱۳۸۹، اول ذی‌الحجه (سالروز ازدواج این دو معصوم علیهما السلام) روز «بدون طلاق» نامیده شود تا به میمنت چنین پیوند فرخنده‌ای هیچ طلاق‌ی در دادگاه‌های خانواده ایران در این روز به ثبت نرسد. (پایگاه اطلاع‌رسانی جام‌جم آنلاین)

۱. روسری بزرگ به ۴ درهم، یک قواره پیراهن به ۷ درهم، یک تخت که با چوب و برگ خرما ساخته شده بود، ۴ عدد بالش از پوست گوسفند که از گیاه خوش‌بوی «اذخر» پر شده بود، یک پرده پشمی، یک قطعه حصیر، یک مشک چرمی، یک عدد آسیاب کوچک دستی، یک تشت مسی، یک ظرف برای دوشیدن شیر و یک سبوی گلی سبز رنگ. البته در برخی منابع، مقنعه، ۲ بازوبند، آرد، ۲ کوزه و در برخی دیگر، عبای خبیری، ریسمانی که از پوست خرما بافته شده، سفره پوستی و فرشی بافت مصر را که لابه لای آن از پشم بود، به شمار جهیزیه حضرت فاطمه (سلام‌الله‌علیها) افزوده‌اند.
۲. ولیمه از سنت‌های نیکو و پسندیده اسلام است که نبی اکرم صلی الله علیه و آله نیز به آن دستور داده است؛ زیرا خداوند، غذا دادن را دوست دارد و سبب محبت انسان‌ها به یکدیگر می‌شود. روایت است ام سلمه، پول فروش زره را به علی رضی الله عنه داد تا با آن ولیمه و مهمانی عروسی را برپا کند. پیامبر صلی الله علیه و آله به علی رضی الله عنه فرمود: «ما نان و گوشت داریم. تو نیز خرما و روغن و کشک را فراهم کن.» سعد برای کمک به ولیمه عروسی، یک گوسفند آورد. برخی دیگر از اصحاب نیز به اندازه توانایی خود، کمک کردند. غذای ولیمه آماده شد؛ نان، خرما، روغن، گوشت پخته و کشک. پیامبر صلی الله علیه و آله به علی رضی الله عنه دستور داد که مردم را برای ولیمه دعوت کند. علی رضی الله عنه به مسجد رفت، ولی مسجد از مسلمانان مهاجر و انصار پر بود. او نمی‌خواست برخی را دعوت کند و برخی دیگر را دعوت نکند. بنابراین، بر بلندی ایستاد و صدا زد: «اجیبوا الی ولیمه فاطمه بنت محمد؛ به ولیمه فاطمه دختر محمد صلی الله علیه و آله بیایید.» مسلمانان گروه گروه راه خانه پیامبر صلی الله علیه و آله را در پیش گرفتند. غذا اندک بود و به همه نمی‌رسید. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دست مبارک خود را بر غذا نهاد و دعا کرد. به برکت دعای پیامبر صلی الله علیه و آله همگی از آن غذا خوردند و سیر شدند، غذا نیز کم نیامد. (حبیب‌نژاد، پیشین: ۹۸ و ۹۹)

روز مهرورزی به زن در کانون خانواده ایرانی ❖ ۲۰۳

در تقویم قمری مناسبت‌هایی گنجانده شده‌اند که همگی مربوط به خانواده هستند. این مناسبت‌ها عبارت‌اند از:

بیستم جمادی‌الثانی؛ ولادت حضرت فاطمه (سلام‌الله‌علیها) ۸ سال قبل از هجرت «روز مادر و روز زن»

سیزده رجب؛ ولادت حضرت علی علیه‌السلام (۲۳ سال قبل از هجرت) (روز پدر و روز مرد)

اول ذی‌الحجه؛ سالروز ازدواج حضرت علی علیه‌السلام و فاطمه (سلام‌الله‌علیها) (سال ۲ هجری قمری) «روز ازدواج و خانواده»

بیست و پنجم ذی‌الحجه؛ «روز خانواده و تکریم بازنشستگان»
اول ذی‌القعدة؛ ولادت حضرت معصومه (سلام‌الله‌علیها) (۱۷۳ هجری قمری) «روز دختران»

هفده ربیع‌الاول؛ میلاد حضرت رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم (۵۳ سال قبل از هجرت) و میلاد حضرت امام جعفر صادق علیه‌السلام (۸۳ هجری قمری) «روز اخلاق و مهرورزی»

تحلیل تطبیقی آیین‌های مهرورزی بر اساس فلسفه‌های جهانی، ملی و ایرانی

آنچه از مرور پیشینه تاریخی روزهای عشق‌ورزی در کشورهای مختلف برمی‌آید، تأکید بر خانواده و ضرورت تشکیل این نهاد است. هر چند با گذشت زمان، بن‌مایه آیین‌ها پنهان می‌ماند و رنگ و لعاب تجدد، آنها را به گونه‌ای دیگر می‌نمایاند. در زیر به تفاوت‌های مهرورزی‌های اصیل فرهنگ مردم ایران با انواع دیگر اشاره می‌گردد:

۱. ولتاین به عنوان روز مهرورزی که در بسیاری از کشورها گرامی داشته می‌شود در واقع، پاسداشت قدیسی است که در راه تشکیل خانواده به شهادت رسیده و شهید راه عشق شده است، اما آنچه امروزه از آن باقی و هویداست، ابراز عشق خارج از کانون خانواده است. این آیین در ایران بیش از آنکه مورد

۲۰۴ ❖ فصلنامه فرهنگ مردم ایران

پذیرش همسران قرار گیرد، در بستر روابط خارج از شرع و عرف خانواده مورد استقبال قرار گرفته است. در صورتی که جشن اسفندی بر مقام شامخ زن با محوریت خانواده تأکید داشت و همسران، نوعروسان، دختران نشان کرده، دختران و زنان خانواده همگی در این روز از سوی اعضای ذکور خانواده عزیز داشته می‌شدند.

در سال‌های اخیر نیز با توجه به تبلیغ رسانه‌ها بویژه رسانه ملی (رادیو و تلویزیون)، اعضای خانواده‌ها (همسران) در اول ذی‌الحجه برای همدیگر هدیه می‌گیرند و از آنجا که بسیاری از جوانان مذهبی راغب هستند در این روز فرخنده، زندگی مشترک خود را آغاز کنند، این خوش‌یمنی هر ساله با عنوان جشن سالگرد ازدواج در خانواده‌ها تداوم می‌یابد.

۲. جشن ولتاین با حضور انحصاری زوج‌ها و در خلوت برگزار می‌شود، بی‌آنکه از پشتوانه مستحکم دیگر اعضای خانواده بهره‌مند باشند. حال آنکه در جشن اسفندی آنچه باعث شکوه و رونق مراسم می‌شود، تعامل همپای خانواده‌ها و ادای مهر و احترام به یکدیگر است. بدیهی است در جشن اول ذی‌الحجه که فلسفه آن بر تشکیل خانواده و روابط مشروع نهاده شده، خانواده‌ها و تشریک مساعی آنها نقش ویژه‌ای در استحکام و دوام روابط دارند.

۳. محفل جشن ولتاین عموماً کافی‌شاپ‌ها، رستوران‌ها و محافل خصوصی خارج از کانون خانه است، در صورتی که جشن اول ذی‌الحجه و جشن اسفندی هر دو در خانه و با مشارکت اعضای خانواده‌ها برگزار می‌شود.

۴. هدایای روز ولتاین عموماً از پیش تعیین شده است و صورتی تبلیغاتی و تجاری دارد، به این ترتیب، مهرورزی بهانه‌ای برای سودای سودافزایی صاحبان سرمایه است. حال آنکه هدایای اسفندی بنا به نیاز و سلیقه هدیه‌گیرنده تدارک دیده می‌شود و آنچه بر بسته‌بندی‌های یکسان و ماشین‌ساز

روز مهرورزی به زن در کانون خانواده ایرانی ❖ ۲۰۵

ترجیح داده می‌شود، سلیقه و همت خانواده‌ها برای تزیین و آذین خنچه‌ها و هدایای درون آن است. هر چند در زمینه فرهنگ هدیه دادن در روز اول ذی‌الحجه تلاش‌هایی بویژه از سوی رسانه‌ها انجام شده است، اما به گونه‌ای که نهادینه باشد و بازارها از قبل زمینه و بستر آن را برای مردم فراهم کنند هنوز به وجود نیامده است.

۵. جشن اسفندی با مؤلفه‌هایی گره خورده که بر اسلامی بودن و ایرانی بودن تأکید دارد و به همین دلیل مورد پذیرش عموم ایرانیان قرار گرفته است؛ مؤلفه‌هایی همچون دستگیری از نیازمندان، روشن کردن اجاق خانه، حضور افراد خانواده در کنار هم، گسترده سفره هفت‌سین و نشستن دور آن، بازگویی قصه‌ها و افسانه‌هایی که با باورهای اسفندی مرتبط است، تغال به قرآن و فال حافظ، حمایت استادکار از کارگران و ... در صورتی که جشن ولنتاین به دلیل فاصله گرفتن از خاستگاه اصلی خود، حالتی کلی و عمومی یافته و بسیاری از ظرایف و باورهای ارزشمند آن حذف شده و صورتی قالب‌بندی شده و از پیش تعیین شده یافته است. متأسفانه هنوز درخصوص زندگی زن‌اشویی بزرگ بانوی اسلام (سلام‌الله‌علیها) و امام اول شیعیان علیه‌السلام ناگفته‌های بسیاری باقی است و برای الگوسازی برای جوانان راهی طولانی باید پیمود.

۶. آنچه باعث توفیق فراگیر جشن ولنتاین شده است، همسویی و بهره‌گیری از ابزارهای ارتباطی نوین برای ابلاغ پیام ولنتاین به جهانیان است. پوسترها، تمبرها، کارت‌پستال‌ها، نمادها،^۱ پیام‌های الکترونیکی و پیامک‌ها از جمله کانال‌هایی هستند که پیام ولنتاین را هر سال با جلوه‌هایی تازه به موجزترین صورت به جهانیان مخابره می‌کنند. نگاه غیرانحصاری و جهانی و تبلیغ فراگیر و پشتیبانی انتفاعی شرکت‌های تجاری، از جمله عوامل توفیق این

۱. این نمادها عبارت‌اند از: شکل قلب ساده یا تیرخورده، فرشته کودک با تیر و کمان، کیبوتر یا مرغ عشق، گل رز، دستمال توری، حلقه‌های بافته شده و روبان قرمز.

جشن و رسوخ آن در فرهنگ‌های مختلف است؛ امری که در جشن اسفندی و جشن سالروز ازدواج امام علی علیه السلام و حضرت زهرا (سلام الله علیها) با وجود قابلیت‌های متنوع، بویژه در صنایع دستی غنی ایران، به آن کمتر عنایت شده است.

راهبردهای رسانه‌ای

نکته مورد اتفاق صاحب‌نظران، تأثیرگذاری رسانه‌ها و الگوپذیری خانواده‌ها از آنهاست. رسانه‌ها افکار، عقاید و نگرش‌های جدید را در میان افراد و جامعه منتشر می‌کنند و با تقویت برخی نگرش‌ها، جنبه‌های مثبت یا منفی آن را بارز می‌سازند. (الیاسی، ۱۳۸۲: ۲۷۳)

برای تبیین و بررسی چگونگی بازتاب خصیصه مهرورزی در رسانه ملی باید به انعکاس تصویر خانواده و جنبه‌های مختلف چگونگی نمایش آن در رسانه توجه کرد؛ زیرا از آنجا که تلویزیون در زمینه فرهنگ‌سازی و ارتقای اندیشه توده‌ها، درخصوص جایگاه و منزلت خانواده رسالت بسیار مهمی بر عهده دارد، سیمای خانواده در محتوای برنامه‌ها می‌تواند مظهري از طرز تلقی جامعه نسبت به نقش و منزلت اعضای خانواده و نیز نگرش ارسال‌کنندگان پیام یعنی نویسندگان و برنامه‌سازان باشد. (میرساردو و صداقت، ۱۳۸۶: ۳۴)

تصویر خانواده بویژه زن^۱ در رسانه گاه از کهن‌الگوهایی نشئت می‌گیرد که در ناخودآگاه مخاطبان پذیرفته می‌شود و عامل تهییج و انگیزش جامعه نسبت به آن تفکر می‌گردد. نگرش و طرز تلقی رایج در مورد زنان را که گاه در بافت یا گفتگوهای برنامه‌ها و مجموعه‌های تلویزیونی قابل استنباط است، می‌توان در گزاره‌های زیر مشاهده کرد:

۱. درخصوص دیگر اعضای خانواده (مرد، زن، فرزند، عروس و داماد، باجناب و ...) نیز طرز تلقی‌هایی وجود دارد که برخاسته از نگرش جامعه است و با برنامه‌سازی، قابل تعدیل و تنظیم است. مانند: «مادرشوهر زخم زبان می‌زند» «مادر زن در کارها دخالت می‌کند» «باجناب فامیل نمی‌شود» «عروس پسر را از مادر می‌گیرد» و ...

- نخستین گناه عالم را زن مرتکب شده است.
- خداوند زن را از دنده چپ مرد آفریده است.
- زن عامل شیطان در انحراف آدم و انسان است.
- زن به طور ذاتی پلید است.

در صورتی که با تاسی به اسلام و نگرش این مکتب به خانواده و مقام زن می‌توان حقیقت وجودی زن را به دور از این امور به تصویر کشید. گزاره‌های برگرفته از بطن دین، گزینه‌های مناسبی برای قالب‌بندی بن‌مایه‌های برنامه‌های خانواده محور است.

- زن محبوب حق است.
  - زن جلوه‌گاه اسمای الهی است.
  - زن ناموس الهی است.
  - زن دروازه جلب رحمت خداوندی است.
- بدیهی است حاکمیت هر یک از این نگرش‌ها باعث الگوپذیری جامعه و بروز رفتارهای متفاوتی در خصوص آن خواهد شد. (خجسته، ۱۳۸۶: ۴۳ و ۴۴)

رسانه‌ها از ابزارهای قوی فرهنگ‌سازی در هر جامعه‌ای به حساب می‌آیند و سیاستگذاری درباره مسائل از جانب رسانه‌ها، نیازمند برنامه‌ریزی دقیق منطبق با فرهنگ‌ها و خرده‌فرهنگ‌هاست. در کشوری چون ایران که از تنوع قومیتی برخوردار است، توجه به چنین امر مهمی از مسائل مهم و اصولی برنامه‌ریزی و سیاستگذاری فرهنگی است.

حذف، کتمان و نادیده گرفتن آیین‌ها و عناصر فرهنگی که از پیشینه تاریخی ژرفی برخوردارند، نتیجه‌ای معکوس خواهد داد و جایگزینی هر امری می‌بایست با روشن‌گری همراه باشد؛ مثلاً کتمان روز سپندارمذ در روزگاری که هنوز شعار «پندار نیک، گفتار نیک، کردار نیک» ارزش والایی به حساب می‌آید و به نگرش انحرافی و علایم نمادین آنها مثلاً گردنبند اهورامزدا تقلیل

می‌یابد که نه تنها مسئله‌ای را حل نمی‌کند که فضایی عاری از هویت و تاریخ را پیش روی جوانان مجسم می‌سازد.

همچنین تقابل با آیین‌هایی که ریشه در تاریخ این مرز و بوم ندارند و با اعتقادات دینی و باورهای ملی مردم سازگار نیستند باید با ظرافت انجام گیرد. برای مثال در مسئله ولنتاین، گرایش جوانان به این پدیده جدید فرهنگی را نمی‌توان نادیده گرفت، پس باید به نقد صحیح و منصفانه آن برخاست و با روشنگری، چنین مسائلی را واکاوی کرد، نه چشم بر حقایق بست و فرصت بررسی و نقد را از میان برداشت. هرچند در این نوشتار، دو روز مهرورزی در ایران بررسی شد، اما روز خانواده در ایران با کوره‌راه‌های زیادی دست به گریبان است؛ به گونه‌ای که در هر مناسبت و هر هفته‌ای یک روز آن به خانواده و زن اختصاص داده شده و هر روز نیز بر دامنه آن افزوده می‌شود. روز زن و خانواده در هفته مقدس، روز زن و خانواده در دهه فجر؛ روز زن و خانواده در هفته حج و سایر مناسبت‌ها از جمله این ارزش‌گذاری است.

منابع

الف) کتاب

۱. انجوی شیرازی، سیدابوالقاسم (۱۳۷۹) جشن‌ها و آداب و معتقدات زمستان، ج ۱، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.
۲. حبیب‌نژاد، سیداحمد (۱۳۸۱) پیوند آسمانی؛ ویژه ازدواج حضرت علی علیه السلام و حضرت فاطمه (سلام الله علیها)، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما.

ب) مقاله

۱. خجسته، حسن (۱۳۸۶) «ساختاربندی هویت زنان»، فصلنامه پژوهش و سنجش، س ۴، ش ۵۲.
۲. جعفری قنواتی، محمد (۱۳۸۵) «جشن اسفندی نمودی از اسپندارمذ»، فصلنامه فرهنگ مردم، ش ۲۰ (پاییز و زمستان).
۳. میرساردو، طاهره و صداقت، مستوره (۱۳۸۶) «مقایسه نقش و منزلت زنان و مردان در سریال‌های تلویزیونی»، فصلنامه پژوهش و سنجش، س ۱۱، ش ۵۱.

ج) گزارش پژوهشی

۱. الیاسی، محمد حسین (۱۳۸۲) «بررسی جنبه‌های مختلف چگونگی نمایش خانواده در سریال‌های تلویزیونی ایرانی»، گزارش پژوهشی، تهران: مرکز تحقیقات صدا و سیما.

د) تارنمای مجازی

www.wikipedia.com

پایگاه اطلاع‌رسانی ویکی پدیا در:

www.jamejamonline.ir

پایگاه اطلاع‌رسانی جام‌جم آنلاین در:

فرهنگیاران

- احمدی، سیدمهدی، دهریز، کاشان، اصفهان، ۱۳۵۱
اردلان، غلامرضا، کاشان، اصفهان، ۱۳۴۶
استوار، داریوش، خور، یزد، ۱۳۴۶
دانشور، بی‌نام، آباد، فارس، ۱۳۴۶
زرین‌کلاه، کرامت‌الله، کاشان، اصفهان، ۱۳۴۶
عزیزی، علی، کاشان، اصفهان، ۱۳۴۶
فرج‌اللهی، علی، کاشان، اصفهان، ۱۳۴۶
قنبرعلی، علی، ملایر، همدان، ۱۳۴۹
لواشی، اصغر، کاشان، اصفهان، ۱۳۴۶
محمدی، فتح‌الله، میگون، تهران، ۱۳۴۸
موسوی، سعید، هفتادری، یزد، ۱۳۵۲
مهدوی، فتح‌الله، رودبار، میگون، تهران، ۱۳۵۱